

*Všecko bezděčně proměnit v úmyslné, v tom jest kultura. (Novalis)
Každému umění nauči se příští člověk, i umění nesmrtnosti.
(Týž)
Nemiluju lidi, kteří kali své vody, aby se zdály hlubší. (Nietzsche)*

„Nedotknul jsem se nadarmo a bez rozmyslu ani jedinkrát plát-
na; při každém tahu štětcem věděl jsem, co chci, a nechtěl jsem
nikdy nic, co bych nemusil chtít; zacházel jsem s barvami s kraj-
ní šetrností, jako by byly stokrát dražší, než jsou,“ napsal jako
závěrečnou konfesi malíř Delacroix — mistr, kterého podezírali
vrstevníci z neukázněných schválností a rozmarů, z převratných
marot, z chorobného revolucionářství, o němž se říkalo a psalo,
že maluje místo štětcem opilým koštětem. Tenkrát, kdy byla
psána ona konfese, věřil jí málokdo, vyjma malíře doslova ni-
kdo; nyní věří jí do slova a do písmene každý osvícený kritik,
každý poučený znatel výtvarného umění: každý den, který ply-
nul od smrti mistrovy, zdá se, jako by neměl nic na práci než
přesvědčit jednoho nebo dva lidi o doslovné pravdě hořejších
slov — a dnes jsou přesvědčených již celé zástupy.

Osud Delacroixův jest typický osud genia-dobyvatele, který
předjal bohatší a jemnější zákonnost, a opakuje se v různých
variantách v různých dobách. Vždycky pozná se nakonec u oprav-
dových duchů tvůrčích a vývojných, že nic nečinili libovolně,
bez rozmyslu, povrchně, ležerně a nedbale, spoléhající se na
svého dobrého genia, svoji dobrou vilu nebo na svůj instinkt;
že nikdy opovážlivě nehřešili na temné vnitřní hlasy, které slý-
chali, že nikdy nesnížili nebo neznesvětili lehkomyšlně svého po-
sledního nejintimnějšího přesvědčení v dělníka a pomocníka při
práci; že inspiraci nezapřáhali jako zvíře do pluhu všedního dne;
že s úzkostlivou přesností a svědomitostí zdánlivě jako nejobme-

zenější učenec — odborník užívali všech analytických schopností, jimiž promýšleli a propočítávali všechny vztahy a poměry svého díla. A vždycky a všude ospravedlňující dílo času jest v tom, že prokáže tuto základní účelnost, uvědomělost, svědomitost a zákonnost.

„Věděl zplna, co chce a proč to chce,“ taková jest nejvyšší chvála, která se může vzdáti někomu v kulturní zemi; tu chválu pokládá kulturní člověk za cíl své snahy; pro ni roste, k ní chce dozrát. A „škodil nechtě nebo nevěda“ nepokládá se v kulturní zemi za omluvu, nýbrž za cosi, co zdůvodňuje právě a vlastní opovržení, za výraz bezduché slabosti a nicotnosti. Kulturní člověk neváží si ničeho tolik jako svézodpovědnosti a uvědomělosti. Život běže se ne za cíl, ale za východisko, ne za účel, ale za látku, která se musí umělecky zmocí a formovati, za cosi, co má se proniknout a osvětlit; a genius cení a miluje se jen potud, pokud plní jako věrný a spolehlivý nástroj tento badatelský úkol.

Toto kulturní hodnocení nevyvršuje se nikde jasněji než v theorii umělecké tvorby a v kritice literární i výtvarné. Každý z našich, kdo začne studovati kritiku francouzskou nebo anglickou nebo i mladší kritiku německou, jest překvapen postuláty stylové účelnosti a uvědomělosti, které klade se samozřejmou jasností a hotovostí na každé dílo umělecké ať literární, ať výtvarné. Neimponují jí nic díla improvizovaná, díla bez tvaru, díla šťastného, nedůsažného, neuvědomělého nápadu; neváží si děl, v nichž cíle nebylo dosaženo *lege artis*, čistou, přímou, zákonnou, typickou cestou, plným, krásným a bezelstným útokem; pochybuje o dílech, jejichž metoda neplyne z látky, o dílech, jejichž styl není důsledkem vnitřní organisace, o dílech, do nichž jest vnesena nebo vkreslena tendence z vnějška; zavrhuje díla znásilněná a disharmonická, lstná, nevrhá a potměšilá, díla neučleněná, která nenesou v sobě zvučící duši a nevylévají jí ze sebe světelnými vibracemi. Slovem: odvrací se od děl kulturně nevykoupených a neposvěcených.

Poměr mezi ingeniem a intelektem, instinktem a stylem, ta-

lentem a charakterem nemá v kulturních zemích nic z toho fatalního a fatalistického dualismu, který roztrhuje a roztrřštuje život našich nejlepších lidí a leží jako temná nesmiřená vina na celém našem uměleckém i literárním vývoji. Rozumí se samo sebou, že ingenium jest jen temnější forma intelektu, která pracuje v jiné sféře a jiným nástrojem než intelekt, ale s obdobnou zákonností jako intelekt ve sféře své a nástrojem svým. Ingenium — hmat, který se informuje svým způsobem ve tmě, v říši nevědomé a podvědomé, jako oko se informuje svým způsobem v říši světla; ingenium, kořen, který postupuje ve tmě se stejnou bezpečností taktu jako větev v říši vzdušné a podnebeské, jako intelekt ve sféře rozumové: obojí vine se s moudrostí v tom směru, v němž jsou nejvýhodnější podmínky zdaru a růstu, nejvíce tepla, světla, živných látek. A instinkt odpovídá si stejně rytmicky se stylem, doplňují se stejně. Instinkt sám sebou není nic než zásobárna stylu, rudimentární látka, v níž spí zakleto tisíce tvarů a z níž vybírá styl jeden, života nejschopnější, a vystupňovává jej v typickou celost a zralost. A v talentu nevidí kulturní názor nic než nejroztomilejší přípověď smrti a zmaru — není-li vyvážen přiměřeně silným charakterem. Není talentu tak velikého, aby nedovedl zabít umělce a podvést jej o jeho dílo; není talentu tak malého, aby nedovedl, ovládne-li se cele a vykořistí-li se cele, dáti celé a dokonalé umělecké dílo. Neboť talent není nic než nápověď a otázka, odpovědět na ni může jen charakter; talent není nic než slib, naplnění přinést může mu jen charakter. Talent je řada možností. Jde o to, abys proměnil první a nejbližší z nich ve skutečnost; dokázal-liš toho, posilníš jsi se ne o jednu, ale o deset nových nadějí; za každou možnost, kterou jsi vykoupil ve skutečnost, narůstá ti do řady deset možností nových a bližších a snadnějších, než byla možnost první.

Poměr mezi nevědomým a vědomým, mezi říší Proserpininou a Apollinovou jest upraven melodicky u kulturního člověka. Ovšem jen mužná určitost a čestná rozhodná kázeň dovede jej upravit takto. Kulturní člověk, kulturní umělec nekoketuje lehkomyšlně a marnivě s temnými démonickými mocnostmi vlast-

ního nitra; nevyvolává duchů, kterých nedovede ovládnout; nevidí hrdinství v tom, rozpoutává-li síly, nýbrž v tom, krotí-li a váže-li je. Záchvat nebo křeč není mu ještě uměleckým divadlem a dokonce již ne uměleckým dílem, nýbrž pouhou bolestí, která předchází tvorbě umělecké nebo ji provází, pouhou krizí, která může být přechodem k vyššímu zdraví právě jako k nižšímu stavu barbarské bezmocnosti a otrocké nesvobody dle toho, překoná-li on ji nebo ona jeho. Nečeká náhodných a odvislých impulsů z vnějška a v díle svém nepodává řadu nesouvislých výbuchů; tvorba jeho není reakcí na vnější podráždění; nečeká, až vnější útoky vybouří skryté bohatství jeho nitra, nýbrž vyvíjí je sám po vnitřních svých zákonech nepřetržitým tokem světlé melodie; nedovoluje náhodným bouřkám a vichřicím, aby rvaly ovoce nezralé nebo polozralé, nýbrž, prozřetelný sadař, česá sám se svých stromů jen ovoce zcela uzralé podle pravidel postupujícího času.

Víra kulturní (jest třeba to říci přes nebezpečí, že mně bude špatně rozuměno) jest víra etická, víra v očištnou sílu boje o růst, boje o styl, boje o umělecké posvěcení. Víra kulturní ví, že není strašnějšího danajského daru v umění nad lehkost a snadnost tvořivou. Dosáhneš-li snadno, bez nebezpečí, s jistotou pravděnejpodobnější v umění všeho, čeho se ti zachce, kde jest koření života? Zmizelo s kouzlem boje, s nejistotou zápasu. Jest jediný zdroj nemravnosti v umění a sluje *virtuosita*. „Adroit comme un singe“ — „šikovný jako opice“, slyšel jsem kdysi odsudek kteréhosi tak zv. brilantního umělce z úst vynikajícího francouzského kritika. Bylo v tom opovržení, kterému by nerozuměl český člověk. Víra kulturní cení zápas jako sám etický živel umělecký. Nejenže neukládá vnějších moralistických šablon uměleckému dílu, ale zavrhuje dílo, do něhož vnáší umělec morálku z vnějška; věří jen v etiku, která se vyvinuje z úsilí o vnitřní organisaci látky, věří jen ve vnitřní posvěcení a očistu zápasem. Dílo, které padlo bezpečnou kořistí svému tvůrci, kořistí, která neměla skoro možnosti uniknouti, ztratilo tím jedinečné a nejvzácnější kouzlo, ničím nenahraditelné osudové posvěcení, oprav-

dovou přisnost a krásnou vážnost, sám nejvlastnější charakter umělecký: z osudného boje kleslo v prázdnou hračku.

Kultura nevyklučuje žádných sil ze života a nejméně ovšem vylučuje z něho síly podvědomé, temné a démonické — naopak *kultivuje i ty*, a ty více snad než elementy ostatní; věří, že žádají více kultury a hlubší kultury než síly ostatní, světlejší. Kultura nemá nic společného s civilisací, pokrokem, který spravuje silnice, pečuje o hygienu a vymýšlí nové dopravní prostředky; kultura nemá nic společného s mělkou osvětářskou a pokrokářskou pověrou, která chce vymýtiti ze života temné podsvětlní mocnosti, a poněvadž toho nedovede, snaží se alespoň jich zabít a zalhat. Kulturní víra ví, že kult světla jest vždycky kultem mysteria a že světlo má smysl jen potud, pokud nám uvědomuje nesmírnost tajemství; toho, co ví, váží si kulturní člověk proto, že mu napovídá a dává tušiti nesmírnost toho, co nezná a nebude nikdy znáti. Kulturní víra věří více ještě: že i temné podvědomé síly se proměňují a vyvíjejí, že jest rozdíl mezi kultivovanou a nekultivovanou mocností podzemní: nekultivovaná temná síla nedorůstá nikdy osudu a jeho zákonné členité logiky a organisace, zůstává stále náhodou a katastrofou, nepochopitelným a bezsmyslým extemporem vývojného dramatu. Kulturní člověk ví, že i tmy odpovídají na otázky, a odpovídají podle toho, jaké světlo se jich táže. Co odpovídá nám v nich dnes, není totéž, co odpovídalo na příklad člověku antickému; náš osud jest rozdílný samým pojmem svým od osudu jeho; náš leží v naší hrudi, jest preformován v našem charakteru, osud člověka antického byl bohy zavěšen nad ním jako temná sudba, nevyzpytná i nedostupná ničím myšlenkou, ruce ani činu.

Kult temných podvědomých sil a mocností jest již v tom, odlišují-li se přesně od sil světlých a jasných; kult mysteria jest již v tom, odděluje-li se od pouhé náhody a jiných znehodnocujících představ, od pouhých mátoch myslí nebo přeludů obraznosti a churavých nervů, snímá-li se s něho každá zmalicherňující dráždivost, vrací-li se mu původní, ryzí a veliký smysl; ne-

koketuje-li se s ním prázdňe a malicherně a nezneužívá-li se ho k dekoračním paučelům.

Kulturnímu člověku jest vlastní zvláštní smysl čistotnosti a ryzosti, který poznává specifickou krásu a sílu každého živlu, obor i meze jeho působnosti; ví, že jako Antaeus jest nepřemožitelný jen potud, pokud stojí pevně na mateřské půdě, pokud nevyšel z hranic, které jsou mu položeny celým charakterem jeho. Kulturní člověk miluje hierarchii funkcí a vzájemnou odvislost i podmíněnost jejich; ví, že síla jejich roste, jak si člověk uvědomuje a pokud člověk ctí jejich charakter a ráz.

Ve vývoji uměleckém střídají se a odpovídají si doby, kdy umění vystupuje ze svých mezí a vniká do oblastí sousedních, a doby, kdy umění vrací se do své vlastní říše a uvědomuje si zmocněně svoji specifickou jedinečnou sílu, svoje vlastní kouzlo, svoje vlastní ressource. První doby jsou jakési „wanderjahre“; umění obohacuje se tu o nové zkušenosti, množí se látkově, ale hlavně bezděky a nepřímou vyvíjí v sobě smysl pro vlastní svůj ráz a výraz. Doby druhé jsou doby vlastně umělecké, doby tvorby a stylu, doby kulturní. Umění soustřeďuje se tu na vlastní své tvárné síly — a styl není nic než koncentrace.

Umění procházela do nedávna v Evropě a procházejí stále ještě u nás dobou beztvorosti a roztříštěné roztěkanosti; teprve v posledních časech vracejí se k sobě a ovládají se vnitřní zákonnou kázní specifického svého rázu i výrazu. Takový jest vlastní smysl vůle ke stylu, touhy po kultuře.

Kulturní člověk, kulturní doba cítí zvýšeně a zvláště jemně specifickou krásu i sílu každého umění: ví, že každou věc lze ovládnouti jen z poznání jejího rázu, její organizace, jejího určení. Nemiluje poesie, která chce soutěžit s malbou nebo hudbou; nemiluje malby, která se přenáší přes tvárná kritéria a chce filosofovati nebo napovídati hudební akordy. Malíř, který hněte barvy jako sochař hlinu, může býti pro chvíli velmi zajímavý a silou talentu nebo za zvláštních podmínek udržeti se i jako bohatý osobní zjev — ale zákonný zjev to není, a výjimka potvrzuje i tu vždycky jen pravidlo. Umění, které nekultivuje

svých vlastních pevných a pružných orgánů, které opouští vlastní území, aby na umělých chůdách běželo marně o závod s uměním sousedním, nemůže dlouho odolati úpadku.

Kulturní umělec obmezuje se rád a dobrovolně; přijímá dělbou práce, a nic není mu milejší než zúžití co možno stezku k svému cíli, znesnadnit si co nejvíce vítězství. Respektuje především svůj nástroj, jeho účel, jeho meze, jeho vlastní a největší působivost. Jest pravda, z nouze jest možno rozštípnouti dříví i motykou, jako jest možno rýti půdu i sekýrou; jest možno z nouze sekat i bajonetem a bodat šavlí, a není pochyby, lze takto zabít i člověka. Ale ušlechtilý člověk nezabíjí *každou* ranou, nezabíjí kteroukoli zbraní, nýbrž jen ranou, k níž byla zbraň zhotovena a pro niž jest zbraň nejlépe organisována. Zabíjí jen ranou nejvybranější, nejněsnadnější, jen tou ranou, k níž inspiruje jej charakter zbraně.

Stejně tak i kulturní umělec inspiruje se ke svému dílu poesii svého materiálu, vnitřními možnostmi, které obsahuje, a pohrdá každým vítězstvím, které není koupeno za cenu nejudnější pýchy.